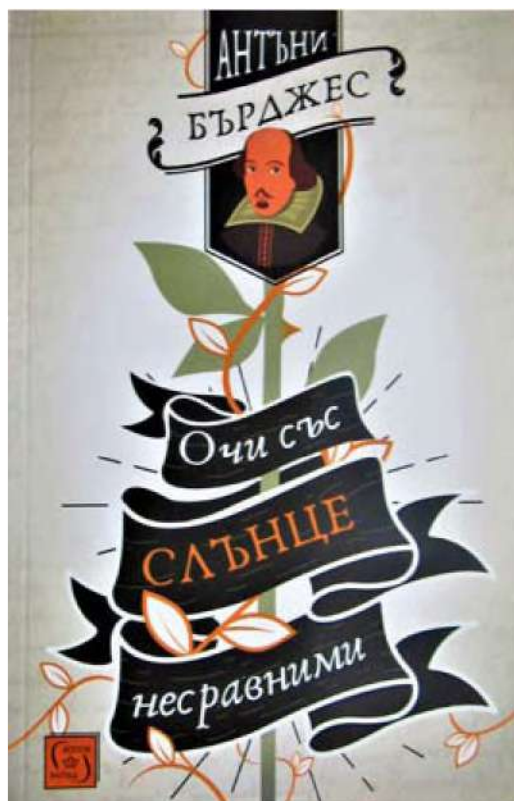

Мариана Мелнишка

Кой не се страхува от Шекспир

*И ако... някой за похвала
 сбърка та изръкоплеска
 зарад този опит днеска,
 с други опит по-търпим
 ний ще ви се отплатим.*

(„Сън в лятна нощ“, прев. Валери Петров)

Шекспир – върху хартия, на екрана и на сцената. Това са местата на постоянното присъствие на Барда четири века и половина след смъртта му. Точно в България през 2019 г. той ангажира вниманието както на онези, които четат, така и на онези, които обичат да гледат филми, но и на малцината, които ходят на театър. А тъй като и трите възможности за избор се събраха във втората половина на изтичащата година, няма как да ги подминем дори и само с една кратка разходка между книжарницата, филмотечното кино и Младежкия театър в София. Още повече че на първите две места се срещаме със... самия Уил (според традиционната ни представа за него), защото един писател и един актьор са се опитали да влязат в кожата му,

като се идентифицират със словото му и с терзанията му – Антъни Бърджес написва единствената досега романизирана биография „Очи със слънце несравними“, а сър Кенет Брана се превъплъщава в първата киноверсия за живота на загадъчния „Сценодрусец“, макар и едва в неговия епilog. Очевидно без да е търсено, се е получило своеобразно продължение на романа във филм, макар и с различна посока на творческото въображение.

Мариана Мелнишка е преподавала английски в НБУ, където е създавала специализирани езикови курсове за магистърски програми с икономическа насоченост. Името си на преводач дължи на българските версии на съвременна литературна класика, като „Портокал с часовников механизъм“ от Антъни Бърджес, „Момичето на френския лейтенант“ от Джон Фаулз, „Обикновен човек“

от Филип Рот, „Наричаха я Грейс“ от Маргарет Атууд и други, а младите читатели радва години наред с приключенията на Хари Потър, говорещ на български. С опита си от дългогодишна журналистическа дейност публикува две книги „Къщите говорят“ (Изд. на НБУ), посветени на къщите на забележителни българи и техните родове.

Очите, несравними със слънцето, е образ от неслучайно избрания от Бърджес 130-и сонет на Шекспир, забележителен като фина сатира към претенциозните метафори в любовната поезия на Петрарка, възприета като модел в елизабетинската литературна естетика. По подобен начин – с присъщата си ирония на ерудит – е подходил майсторът на словото от ХХ век към най-великия свой предшественик в подаръка си за неговия 400-тен рожден ден през 1964 г. От преклонение пред творчеството му той замислил да драматизира и сглоби в роман-фикция малкото документирани факти за житейския път на младия мъж от английската провинция – без богатство, без връзки или университетско образование, – който отива в Лондон да си търси късмета и само за няколко години става най-великият драматург на всички времена. И тъй като в реалността на неговата личност не се съмнява никой от академичните му биографи – и преди, и по времето на Бърджес, – той явно се е чувствал свободен да фабулира събития и преживявания между жалоните на всеизвестното, впитайки в гъстата сюжетна тъкан живи картини върху множеството литературни доказателства за авторството на Шекспир на пиесите и поемите му.

Подзаглавието на книгата му предупреждава обаче, че в основата на всичко ще е любовният живот на начеващия амбициозен поет: *Богинята го зовеше от морските глъбини, ала той не можеше да откликне. Викаше го напразно измежду златни тела, витаещи из въображението му...* За да даде воля на въображението си в стихове, той бяга от Стратфорд, но скоро попада в капана на плътта (експресионистично анимиран от словото на Бърджес), откъдето спасението е ново бягство, вече към Лондон, с театралните трупи и... чумата. Докато излива с перото нежни чувства в поеми и сонети, Уил става свидетел и на най-жестокото представление, съчинено от друг вид човешки страсти: екзекуции на площада, кървави наказания край бреговете на Темза и изтезания на затворници писатели. Наспроти потреса си от всичко това той търси отдушник в поетичната си дарба и посвещава своите „недодялани стихове“ на богат и влиятелен патрон, с чиято подкрепа да се отзове „на пълните с надежди очаквания на света...“.

С такива преживели времето цитати от посвещенията на Уил към обекта на поетическото му вдъхновение се застрахова вероятно Бърджес срещу евентуални съмнения в автентичността на автора им. Както и с още по-убедителните подигравки на Робърт Грийн, памфлетист и стихоплетец драматург, който не можел да понесе, че „...един новоизлюпен надут гарван, украсен с нашите пера, който... с тигърско сърце, скрито в актьорска кожа ... дръзва да се мери с най-умелите измежду вас,

като се надува с помпозни бели стихове... и си въобразява, че само той може да раздруса сцената". Защото Грийн, талантлив, но прогулял живота си, бил от онези съвременници и съперници на Шекспир, които имали университетски дипломи и знаели гръцки и латински, докато стратфордчанинът не завършил и класическата си гимназия, принуден да помага на баща си в ръкавичарството. Гневът към бащата бива изместен от дълга да възстанови честта му с фамилен герб, а за себе си и изоставеното си семейство да купи най-хубавата и скъпа къща в родния си град, за да покаже, че е преуспял.

По пътя към третата си цел – недостижимата богиня – Уил минава през множество заблуди, провали и измами, които претворява в комедии, трагедии и драми, чието авторство и успехът им са недвусмислено упоменати в съществуващи и днес отзиви, към които Бърджес съумява да привлече погледа на своя герой, така че и читателят да ги види през него. *Както Плавт и Сенека се смятат за най-добрите автори на комедии и трагедии за римляните, така и Шекспир е най-добър за англичаните и в двата вида пиеси за сцената.* Признанието обаче рядко изпълва поета с радост, защото го гнети всеобщият упадък наоколо му, паденията на значими за него личности, разочарованието дори и от кралицата, за чийто двор е бързал навремето да напише „Сън в лятна нощ“. Меценатът му Саутхамптън е изпаднал в немилост, общата им смугла любовница е изпратена в забвение, но най-непоносим е споменът за прелюбодейството на жена му Ан с брат му Ричард, на което Уил става свидетел при едно свое неоповестено завръщане у дома в Стратфорд.

Това, разбира се, може да е само приумица на Бърджес да заимства тази версия, разиграна от персонажи в „Одисей“, за да демонстрира преклонението си и пред Джеймс Джойс. Защото Бърджес се опитва да бъде едновременно и Шекспир, и Джойс, а с неговата музикална дарба, с езиковите му таланти и неудържимо въображение това почти му се удава. Дори става нещо като аватар на Барда, отказвайки се привидно от авторство на наратива, което вменява на въобразяем преподавател по литература, някой си друг Мистър Бърджес, когото поставя пред студенти чак в Югоизточна Азия, за да им докаже чрез драмата на самия Шекспир колко необходим е той и на този край на света. Защото великият Уилям е разбрал същността на човечеството – заедно с всички провали, които съставляват човешкото, – и неговата мисия е била да претвори хаоса в ред и красота. *Е, щом ще живеем в сметта, трябва поне да я облагородим.* Тази максима е вложил Бърджес в предсмъртния делириум на Уил и с нея е изразил и от свое име смисъла на творчеството. Като не е позволил на дозата истина, колкото и да е тя, да развали хубавата история.

Така е подходил като актьор и режисьор и Кенет Брана в най-новия си филм с двусмисленото заглавие „Всичко е истина“, показан на тазгодишния фестивал „Синелибри“ за екранизации на значими литературни произведения. Само че този филм не е заснет по книга или пиеса, а е основан на малкото известни факти за последните три години от живота на Шекспир след напускането на Лондон. Кипежът на града, така живо, цветно и звучно описан от Бърджес, остава зад огнена завеса, напомняща за платната на Търнър, в първите кадри на филма – пожарът в театър „Глоуб“, погълнал страданията и надеждите на драматурга предприемач и актьорите, съдружници в успешната им дотогава дейност. Дървената сграда край Темза,

събирала до три хиляди зрители, изгаря през 1613 г. по време на представлението на „Хенри VIII“ (плод на съавторство между Шекспир и Джон Флетчър), играна тогава и под заглавието, заимствано от създателите на филма, за да намекнат, а дали *всичко е истина*? Според сценария на Бен Елтън в Стратфорд при negliжираното си дълги години семейство се връща един умислен Бард, пожънал успех, замогнал се, сдобил се и с фамилен герб, но загубил син и топлината на съпруга и дъщери. Между гордото примирение на Ан (Джуди Денч, не 8, а цели 26 години по-възрастна от Кенет Брана) и гневливостта на Сузана и Джудит припламва въпросът на бащата: „От какво умря Хамнет?“. Загадката около смъртта на 11-годишното момче е превърната в тайна, за да се вплете деликатно в сюжета тревожната тема за премълчаната роля на сестрата-близначка в краткия живот на брат й. Вероятно под влияние на есеистичната хипотеза на Вирджиния Улф, че Шекспир е имал *необикновено талантлива сестра*, избягала (като него) от принудите на семейството, но като нямала „собствена стая“ в Лондон, не могла да се реализира и се самоубила, във филма даровита се оказва Джудит. Именно тя диктувала на Хамнет стиховете, които той показвал на баща си като свои. Дали от чувство за вина или от подхлъзване, Хамнет може да се е удавил в реката... Ала не толкова загубата на втори поет в семейството, колкото липсата на наследник огорчава Шекспир, въплътен от Кенет Брана с подобаващата на негов почитател емоционалност и убедителност. Критиците само леко иронизират неумело залепената

му изострена като градинарско сечиво брада и удължения му нос (*влизащ в кадър преди самия него*). Обрал всички лаври като Шекспиров актьор, с този филм Брана, изглежда, е пожелал да обсеби и автора на изпълнените досега роли, а и режисьорската власт над него. Многозначителните есенни пейзажи с принудително падащи листа създават меланхолна атмосфера за фон на мълчаливата равностметка на гения, но и на лаконично отстояващата самотата си Ан, и двамата ангажирани привидно в подреждане на градината си. *На госта в дома се полага най-добрият креват*. С тези думи Уил е отпратен към друга спалня, а когато се опитва да оправдае дългото си отсъствие с изграждането на репутация, получава упрека: *А за моята помисли ли?*

Единствената топлина в големия дом идва от пламъците в камината, озаряващи най-вълнуващата и почти тържествена сцена в целия филм: двама големи Шекспирови актьори седят и общуват чрез двустиише от сонет на Барда. *Със спомена за твоя властен чар / съм по-богат от всеки земен дар*. Граф Саутхамптън (сър Иън Маккелън с великолепна шапка с пера и неузнаваем грим) уж случайно се е отбил да навести някогашния беден поет в мечтаната му къща и с цялата сърдечност на приятел дава на Уил да разбере, че двамата никога не могат да бъдат равни, с което попарва илюзията на поета за споделени чувства. „Защо си толкова *малък* човек, Уил?“, сякаш го упреква Хенри Райтъъсли, като същевременно му признава „най-съвършения, най-изящния и красив ум, който, кълна се, е съществувал някога на тази земя“. Това оправдава ли го, че е бил далеч от събитията в живота на двете си дъщери, представени според достоверността на съществуващите документи, но и като ясен отглас от „Крал Лир“, се пита във филма.

Ето как Шекспир ни помага да разберем реалния живот, повтарям и от свое име думите на Маккелън от едно негово интервю. Най-устойчивото доказателство за това е, че и днес най-младото поколение театрали намира в пиесите му я собственото си отражение, я отговори на въпроси от живота наоколо си. Прекрасна илюстрация на това мое убеждение се оказа най-новата постановка на „Ромео и Жулиета“, осъществена от 28-годишната режисьорка Анастасия Събева. На сцената танцуват, премятат се, бият се и се любят съвсем млади актьори, чиято спонтанност не може да

бъде настигната от неизбежните възрашни. „Това е най-щастливата трагедия на света“, споделя Анастасия. „Хората имат нужда от щастливи трагедии.“ (А аз си спомних, как допреди трийсетина години са ни уверявали, че пиесата е за омразата и враждата в аристократичното общество.) Непредубедена, ентузиасизирана и най-вече свободна да твори, младата режисьорка е установила за себе си, че само в тази от трагедиите на Шекспир няма лошотия. „Те всички са невинни в страстите си и всеки е прав за себе си. Няма умишлено престъпление, защото всички действат от импулси, без предварителен замисъл.“ И понеже младежката гледна точка по-лесно обяснява постъпките, ролите са дадени на млади актьори, някои още студенти, а мечтаната от толкова много актриси по света роля на Жулиета се изпълнява от ученичката в театрална школа Кремена Деянова. С комедийните сцени, моделирани тук от хореографа Александър Манджуков, се подсилва трагизмът – контраст, използван от Шекспир и акцентиран великолепно на младежката сцена. Така тази драма на страстта е поднесена като комедия, което я отличава от другите трагедии, отчитат и по-академични шекспироведи (Иля Гилилов например). Режисьорката очевидно е стигнала до това прозрение по интуитивен път, защото отрича всякакво влияние на академизъм и предварителна информация. И е заложила на непосредственото преживяване, каквото позволява неостаряващият текст на Шекспир. Между неговите общо над хиляда персонажа има и влюбени, и лоши, и ревниви, и щастливи, и амбициозни. Но всички те са подвластни на Съдбата – като в класическата антична драма, от която Шекспир се е учил, дори се е опитвал да имитира (Овидий за „Комедия от грешки“, както пише Бърджес). Затова в тази постановка на „Ромео и Жулиета“ главното действащо лице е Съдбата (Койна Русева), чиято намеса със „случайности“ дава ход на трагедията. „От Ерос до Танатос“ – така е представена най-известната любовна история в човешкото съзнание от най-младата ѝ режисьорка тук и сега. Ако Шекспир е „изобретил“ човека, както пише преданият му изследовател Харолд Блум (напуснал съвсем наскоро житейското поприще), не е чудно, че в неговия свят бушуват страсти, носят се викове и въздишки като на бойно поле, сеят се съмнения, подигравки и опровержения. Няма как да не се намеси и световната конспирация, която търси кого да посочи, за да отсъди: *Ecce homo*.